

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยอาศัยแนวคิดพื้นฐานของการมีส่วนร่วม การส่งเสริมสุขภาพ สังคมและวัฒนธรรม เพื่อนำไปสู่การทำความเข้าใจเรื่องการทำแผนที่ทางเดินยุทธศาสตร์ของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการใช้แผนที่ทางเดินยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาแผนยุทธศาสตร์โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลในชุมชนโดยใช้ การสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) และไม่มีส่วนร่วม (Non-Participatory Observation) โดยผู้วิจัยเข้าร่วมประชุมประจำเดือนของชุมชน และเข้าไปร่วมสังเกตการณ์ในชุมชนด้วยตนเอง และทำการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์เชิงลึก โดย ทำการเก็บข้อมูลเป็นระยะดังนี้ คือ ระยะแรก เป็นการสำรวจสภาพของชุมชน พร้อมทั้งสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนเพิ่มขึ้น และศึกษาบริบทชุมชน จากผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส เจ้าหน้าที่ รพ.สต. เป็นต้น ระยะ ที่ 2 ผู้วิจัย พร้อมกับนักศึกษาปริญญาโท ชั้นปีที่ 2 สาขาวิชาการส่งเสริมสุขภาพ ภาควิชา ได้เข้าไปสำรวจบริบทชุมชนเชิงลึก โดยเก็บจากประชาชนในชุมชนจำนวน 330 ครั้วเรือน ในประเด็นเรื่องปัญหาและความต้องการของชาวบ้านที่มีต่อชุมชน ปัญหาและความต้องการของชาวบ้านที่มีต่อรพ.สต. ศักยภาพของชุมชน และแหล่งทรัพยากร ระยะที่ 3 เป็นการจัดทำเวทีชาวบ้าน โดยการนำข้อมูลจากการสำรวจบริบทชุมชนใช้ในการกำหนดแผนที่ทางเดินยุทธศาสตร์โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ซึ่ง สามารถสรุป อภิปรายผล และมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

สรุปผลการวิจัย

1. ด้านพื้นฐาน ได้แก่ การวิเคราะห์บริบทชุมชน

ชุมชนตำบลชมพู ตั้งขึ้นมาเมื่อประมาณ 500 กว่าปีมาแล้ว โดยพญาชัยมงคลหรือเจ้าพ่อพญาชมพู ซึ่งเป็นผู้ที่ถือกำหนดอยู่ ณ แคว้นไทยเดิม บริเวณลุ่มแม่น้ำแยงซีเกียง ตำบลชมพูขึ้นตรงต่ออำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ได้รับการยกฐานะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล ตามประกาศกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 2 มีนาคม 2538 มีหมู่บ้านจำนวน 9 หมู่บ้าน คือ หมู่ 1 บ้านหนองป่าสะะ หมู่ 2 บ้านพญาชมพู หมู่ 3 บ้านสุพรรณ หมู่ 4 บ้านท่าคันกวาว หมู่ 5 บ้านทุ่งขี้เสือ หมู่ 6 บ้านบุปผาราม หมู่ 7 บ้านแม่สะลาบ หมู่ 8 บ้านศรีดอนมูล หมู่ 9 บ้านร่มป่าดอง เป็นชุมชนขนาดใหญ่ มี

พื้นที่อยู่ใกล้ตัวเมืองเชียงใหม่ การสัญจรสะดวก คนในชุมชน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันในระบบเครือญาติ ซึ่งคอยให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันตลอดเวลาในทุกเรื่อง การทำงานประกอบอาชีพ หรือแม้กระทั่งการเจ็บป่วยต่าง ๆ การติดต่อสื่อสารเป็นไปโดยสะดวก คือผ่านทางหัวหน้ากลุ่ม และมีการประกาศเสียงตามสาย

สำหรับด้านสุขภาพนั้น ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจและสังคมเป็นอย่างมาก ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ซึ่งต้องแข่งขันและเร่งรีบ ทำให้มีเวลาในการดูแลสุขภาพตนเองลดลง และพึ่งพาสิ่งอำนวยความสะดวกที่มีเทคโนโลยีทันสมัยมากขึ้น วิถีชีวิต (Lifestyles) ที่เปลี่ยนแปลงนี้เอง เป็นตัวกำหนดปัญหาสุขภาพของบุคคล รวมไปถึงการอุปโภคบริโภค ซึ่งพบว่ามีสารปนเปื้อนมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นยาฆ่าแมลงที่ใช้กับพืชผัก สารเร่งเนื้อแดงหรือการฉีดฮอร์โมนในสัตว์ คนในชุมชนออกกำลังกายน้อยลง ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้คนในชุมชนส่วนใหญ่เกิดโรคเรื้อรังเพิ่มมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นความดัน เบาหวาน ทั้งนี้มีสถานพยาบาลในชุมชนไม่ว่าจะเป็น รพ.สต.ชมภู รพ.สต.ท่าคันโท และโรงพยาบาลสารภี ที่ให้บริการรักษาพยาบาลประชาชนในชุมชน สำหรับผู้ที่ มีฐานะทางการเงินค่อนข้างดีมักเดินทางไปรักษาที่โรงพยาบาลเอกชน หรือคลินิกในเขตตำบลสารภี และตำบลยางเนิ้ง และสถานพยาบาลที่ประกันตนไว้ เช่น ประกันสังคม ประกันชีวิต เป็นต้น

สำหรับความเชื่อด้านสุขภาพอื่น ๆ ยังมีการถ่ายทอดจากอดีตถึงปัจจุบัน เช่นการอยู่ไฟ เป็นต้น รวมถึงยังมีการใช้สมุนไพรรักษาภายนอกควบคู่กันไป มีการรักษาแบบพื้นบ้าน และการรักษาทางไสยศาสตร์ หลายอย่างเช่น

1. การใช้สมุนไพรชาดื่ม ชามัด รักษาโรค เช่น โรคริดสีดวง โรคงูสวัด โดยหมอสมุนไพร
2. การนวด และการประคบ โดย หมอนวดแผนไทย
3. การทรงเจ้า ดูหมอโดย คนทรงเจ้า หรือ หมอดู
4. การเสกเป่าคาถา เสกน้ำมันต์ โดย หมอไสยศาสตร์

ถึงแม้ว่า จะมีเจ้าหน้าที่ รพ.สต. ที่ มีบทบาทหน้าที่ตามที่กำหนดโดยกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งเป็นการรักษาแผนปัจจุบัน แต่ในขณะเดียวกัน ก็ได้ให้ความสำคัญในการรักษาแบบพื้นบ้าน เพราะเป็นภูมิปัญญาไทย โดยเน้นให้เกิดความสมดุลของการรักษาทั้งสองแบบ

ส่วนในด้านการป้องกันและส่งเสริมสุขภาพ มีการดำเนินกิจกรรมโดยเจ้าหน้าที่ร่วมกับ อสม. และกลุ่มผู้สูงอายุ จัดกิจกรรมรณรงค์ป้องกัน/ควบคุมโรคติดต่อ/คัดกรองโรคไม่ติดต่อ และกิจกรรมออกกำลังกาย ลักษณะของชุมชนดังกล่าวจึงเอื้อต่อการดำเนินงานเป็นชุมชนส่งเสริมสุขภาพ

2. ด้านกระบวนการ ได้แก่การจัดเวทีชาวบ้าน เพื่อทำความเข้าใจและทบทวนแผนยุทธศาสตร์เดิม และเพื่อหาวิสัยทัศน์ พันธกิจ ยุทธศาสตร์ รพ.สต.ชมภู ใหม่

3. ด้านภาคี ได้แก่

การสร้างแนวร่วม เครือข่ายด้านสาธารณสุข การค้นหาผู้สนับสนุนการขับเคลื่อนกระบวนการดูแลสุขภาพ ต้องการการสนับสนุนด้านองค์ความรู้ เทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสาร ระบบบริการส่งต่อ และงบประมาณ สนับสนุนการดำเนินงาน มีแผน และจัดสรรงบประมาณ มีข้อกำหนด หรือสนับสนุนให้เกิดมาตรการทางสังคมที่เอื้อต่อส่งเสริมสุขภาพในชุมชน รพ.สต.ชมภู ต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีกับภาคีเครือข่าย อสม.-แกนนำและกองทุนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ด้วยจิตอาสา มีการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐร่วมสนับสนุนงานวิชาการ ประสานงาน และบูรณาการสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม

4. ด้านประชาชน ได้แก่ การมีส่วนร่วมจัดทำวิสัยทัศน์ พันธกิจ ยุทธศาสตร์ รพ.สต.ชมภู ใหม่ ทำให้เกิดความตระหนักและให้ความสำคัญต่อการดูแลสุขภาพของตนเอง ครอบครัว และชุมชน ตลอดจนเกิดจิตสำนึกในการเป็นเจ้าของ (Sense of Ownership) ของแผนยุทธศาสตร์ รพ.สต.

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเชิงคุณภาพในชุมชนครั้งนี้ สามารถยืนยันถึงศักยภาพของการนำแผนที่ทางเดินยุทธศาสตร์ ซึ่งพัฒนาขึ้นโดย นายแพทย์อมร นนทสุด ว่าเป็นเครื่องมือในการจัดกระบวนการเพื่อการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะ การจัดทำ แผนยุทธศาสตร์โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ทั้งนี้เนื่องจากแผนที่ทางเดินยุทธศาสตร์มีกรอบการดำเนินการตามขั้นตอนอย่างเป็นระบบ แต่ละขั้นตอนมีการระบุถึงประเด็น และเนื้อหาสาระที่จำเป็นจะต้องค้นหา เพื่อนำมาเป็นพื้นฐานของการกำหนดแผนยุทธศาสตร์ และได้กำหนดผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholders) ในพื้นที่ดำเนินการว่าจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะใด ใครต้องแสดงบทบาทอย่างไรในกระบวนการพัฒนาแผนยุทธศาสตร์โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล

การวิจัยเชิงปฏิบัติการ เริ่มจากการค้นหาและกำหนดกลุ่มตัวอย่างจาก 6 หมู่บ้านในเขตความรับผิดชอบของ รพ.สต.ชมภู โดยให้กลุ่มตัวอย่างร่วมกิจกรรม การสำรวจบริบทชุมชน เป็นกิจกรรมที่ทำให้ได้ทราบวิถีชีวิตของชาวบ้าน ปัญหาสุขภาพ สภาพสังคมเศรษฐกิจ สภาพความเป็นอยู่ ภูมิอากาศและทุกสิ่งทุกอย่างที่สังเกตเห็น และสามารถนำมาเป็นกลไกพื้นฐานในการพัฒนาหมู่บ้านให้เป็นหมู่บ้านสุขภาพดีได้ เช่น ลักษณะสภาพบ้านเรือน รูปแบบการสื่อสาร สถานบริการ

สาธารณสุขและการเข้าถึงสถานบริการสาธารณสุข ทรัพยากรบุคคล และกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ด้านสุขภาพที่มีอยู่ในชุมชน และเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชนเป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของรุจิณา อรรถสิทธิ (2541) ได้ศึกษาเรื่อง สถานภาพและบทบาทการส่งเสริมสุขภาพของภาคประชาชนโดยศึกษาการวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันของการส่งเสริมสุขภาพภาคประชาชน การพิจารณาสถานภาพและบทบาทของประชาชน ในการส่งเสริมสุขภาพครั้งที่สำคัญ คือการเปลี่ยนมุมมองและกระบวนทัศน์ต่อสุขภาพ จากการให้ความสำคัญที่โรค หรือความเจ็บป่วย (Ill Health) เป็นสุขภาพดี (Good Health) นอกจากนี้ยังอาศัยมุมมองของการส่งเสริมสุขภาพแนวใหม่มาพิจารณาสุขภาพ แบบหลายมิติ จากการศึกษาสรุปได้ดังนี้

สถานะสุขภาพและการส่งเสริมสุขภาพของประชาชนไทย

สถานะสุขภาพของประชาชนไทย จำแนกเป็น 3 ด้านคือ

1. สุขภาพกาย ประชาชนมีอายุคาดเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดเพิ่มสูงขึ้น ปัญหาโรคที่เกิดจากพฤติกรรม ความเสื่อมทางสังคม และความเสื่อมทางสิ่งแวดล้อมมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น มีแนวโน้มการบริโภคไขมันสูงขึ้น การออกกำลังกายน้อย ยังคงสูบบุหรี่ และดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ จะเริ่มสนใจสุขภาพเมื่อมีอาการเจ็บป่วย และยังคงมีพฤติกรรมรักษาตนเองโดยการใช้ยาและมีการใช้ยามากเกินไป และไม่ถูกต้อง
2. สุขภาพจิต มีปัญหาโรคจิตเพิ่มสูงขึ้น ปัญหาความเครียดสูงขึ้น และยังขาดทักษะการเผชิญสถานการณ์และปัญหาของชีวิตในสังคมแบบสมัยใหม่
3. สุขภาพทางสังคมและสิ่งแวดล้อม เป็นครอบครัวเดี่ยวเพิ่มมากขึ้น ซึ่งทำให้ชีวิตครอบครัวขาดความอบอุ่น เครือข่ายการช่วยเหลือและสนับสนุนทางสังคมลดลง และสิ่งแวดล้อมยังส่งผลกระทบต่อสุขภาพของคนไทยมากขึ้น

ในภาพรวมประชาชนไทยยังให้ความสำคัญกับการส่งเสริมสุขภาพน้อย ทั้งสุขภาพกายและสุขภาพจิต ทำให้มีภาวะเสี่ยงต่อโรคเฉียบพลัน และโรคเรื้อรังเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งสิ่งแวดล้อมยังไม่เอื้อให้ประชาชนมีสุขภาพที่ดี เริ่มตั้งแต่ครอบครัว โรงเรียน สถานที่ทำงานและชุมชน ยังไม่เป็นสิ่งแวดล้อมที่ทำให้ประชาชนไทยหันมาสนใจสุขภาพ และมีลักษณะในการดูแลสุขภาพตนเองอย่างเหมาะสมถูกต้อง

จากการสำรวจบริบทชุมชน เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลศักยภาพชุมชน วางแผนชุมชน ทำให้ทราบถึงปัญหาและความต้องการของชาวบ้านที่มีต่อ รพ.สต. และได้ทำการจัดเวทีชาวบ้านเพื่อสร้างความเข้าใจเปลี่ยนแนวคิดด้านสุขภาพ ทำให้สามารถระดมความคิดเห็นได้หลากหลายและเป็นโอกาสให้

ผู้เข้าร่วมประชุมได้อภิปราย เสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาของชุมชนได้เป็นอย่างดี ผลของการจัดประชุมมีชาวบ้านเข้าร่วมประชุม ข้อเสนอแนะของประชาชนที่มีต่อ รพ.สต. ที่ประชุมได้นำข้อมูลพื้นฐานของชุมชนทุกด้านมาร่วมกันอภิปรายแสดงความคิดเห็นต่ออนาคตที่คาดหวังในการทำงานของรพ.สต. ชุมชน เพื่อพัฒนาให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งพบปัญหาและความต้องการของชาวบ้านที่มีต่อ รพ.สต. ชุมชน ทั้งนี้ได้ จัดลำดับความสำคัญของปัญหา และความต้องการของชาวบ้านของ รพ.สต. ชุมชนแล้ว ที่ประชุมได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น เรียนรู้ซึ่งกันและกัน มีส่วนร่วมในการระบุนหาเหตุของปัญหา และความต้องการ ให้ชัดเจนและสอดคล้องกับบริบทของชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งจากการจัดเวทีชาวบ้านดังกล่าว ได้ข้อสรุปที่ตรงกับความต้องการของชาวบ้านอย่างแท้จริง และตรงกับ ที่ ประเวศ วะสี (2541) กล่าวว่า การที่ชุมชนเข้มแข็งจะพบว่าชุมชนจะมีสิ่งที่เกิดขึ้น คือ เกิดความสุข เป็นความสุขของคนที่มาอยู่ร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกัน โดยอาศัยความเป็นมิตร มิตรภาพ และความรัก ซึ่งสอดคล้องกับ อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทย์พงษ์ (2540) ที่ได้กล่าวว่า ลักษณะของชุมชนที่เข้มแข็ง คือ ชุมชนที่มีสภาพรวมกันเป็นปึกแผ่นอย่างแน่นแฟ้น ในทางกายภาพหรือรูปธรรม สมาชิกของชุมชนมีศักยภาพ มีการพึ่งพาอาศัยและร่วมมือกัน ในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งของส่วนตัวและส่วนรวมในทางจิตวิญญาณ สมาชิกของชุมชนมีก่านิยม มีความรัก ให้ความช่วยเหลือแบ่งปันระหว่างกัน และสามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ โดยอำนาจ ความรู้ และกลไกภายในชุมชน กำหนดแนวทางของการแก้ปัญหา โดยอาศัยความร่วมมือภายในชุมชนเป็นหลักไม่ว่าจะเป็นปัญหาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม

ผลการ ศึกษาการใช้แผนที่ทางเดินยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาแผนยุทธศาสตร์โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ในการวิจัยครั้งนี้ ชุมชนสามารถพัฒนาโครงการ ที่ได้จากที่ประชุมเวทีชาวบ้าน นำไปปฏิบัติได้ โครงการต่าง ๆ ได้จริง โดยแต่ละโครงการได้ผ่านการวิเคราะห์สถานการณ์ ปัญหาของชุมชน และร่วมกันจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อแก้ไขปัญหา ซึ่งแต่ละโครงการสามารถนำไปปฏิบัติและสอดคล้องกับกระบวนการของการดำเนินงาน ของรพ.สต.ชุมชน ได้ดี ตลอดจนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา โดยแต่ละโครงการหรือกิจกรรมมีการระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทุนในชุมชนเองหรือทุนสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกชุมชน เช่นเทศบาล หรือหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน เพราะชุมชนได้มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ตั้งแต่การศึกษาปัญหาของชุมชน วิเคราะห์ปัญหาและร่วมกันกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาของตนเอง ร่วมวางแผนและปฏิบัติงานตามโครงการ ตลอดจนการติดตามประเมินผล และร่วมกันวางแผนให้ดำเนินการต่อเนื่องและยั่งยืน และประชาชนในชุมชนเกิดจิตสำนึกในการเป็นเจ้าของ (Sense of Ownership) ซึ่งจะสามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนอย่างเป็นกระบวนการ และสามารถวางแผนแก้ไขปัญหาให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่แท้จริงและมีความเป็นไปได้ในการดำเนินงาน

ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนเป็นการเพิ่มศักยภาพ การทำงานของ รพ.สต. ซึ่งไม่เพียงแต่สามารถพัฒนา รพ.สต. ให้ผ่านเกณฑ์ชี้วัดเท่านั้น แต่ยังเป็นการกระตุ้นให้ชุมชนมีความร่วมมือกันในการจัดกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งจะช่วยให้กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้เกิดความยั่งยืนได้ในอนาคต และการได้รับแรงกระตุ้นจากทั้งองค์กรภาครัฐ และเอกชน ให้เข้าใจถึงสภาพปัญหาของชุมชนและสามารถดำเนินงานตามขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องและมีแนวความคิดที่ขยายไปในรพ.สต.อื่นได้

ข้อค้นพบจากการวิจัยครั้งนี้

1. ทำให้เกิดการเรียนรู้กระบวนการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ชุมชน โดยอาศัยแผนที่ทางเดินยุทธศาสตร์ (SLM) เป็นเครื่องมือ
2. ทำให้ประชาชนในชุมชนเกิดความตระหนักและให้ความสำคัญต่อการดูแลสุขภาพของตนเอง ครอบครัว และชุมชน ตลอดจนเกิดจิตสำนึกในการเป็น เจ้าของ (Sense of Ownership) ปัญหาสุขภาพ อันเกิดจากการที่ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในการกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ และยุทธศาสตร์ใหม่ของ รพ.สต.

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งนี้

1. ควรมีการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยหน่วยงานราชการต่าง ๆ ใช้ชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้การทำงานกับชุมชน เน้นกระบวนการมีส่วนร่วม และการปฏิบัติงานควรลดการสั่งการจากบนลงล่าง เน้นการทำงานแนวราบ ประสานเชื่อมโยงหน่วยงานต่าง ๆ ในการทำงานร่วมกัน ไม่ทำงานแบบแยกส่วนต่างคนต่างหน่วยงาน
2. ควรส่งเสริมสร้างความเข้มแข็งของแผนที่ทางเดินยุทธศาสตร์ของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลในการนำเสนอและผลักดันนโยบายทางเลือกที่เป็นผลดีต่อคนในชุมชนบรรจุไว้ในแผนของตำบล ของเทศบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาถึงการใช้แผนยุทธศาสตร์ของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลอื่น ว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างไปจากการวิจัยในครั้งนี้
2. ควรมีการศึกษาถึงความเข้มแข็งของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล รวมถึงบริบทชุมชนอื่น เพื่อเป็นข้อมูลในการพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ และนำมาปรับให้เหมาะสมกับบริบทและความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง
3. ควรมีการศึกษาถึงแนวทางการพัฒนาศักยภาพขององค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อรองรับการถ่ายโอนภารกิจด้านสุขภาพ และสามารถเป็นผู้นำการพัฒนาศักยภาพชุมชนได้